

تاریخچه روزنامه‌نگاری در ایران

روزنامه‌نگاری در ایران ریشه در بستری بالغ بر یکصد و پنجاه ساله دارد در این بین محققان و مورخان و گاه روزنامه‌نگاران، حیات مطبوعات ایران را بر اساس دیدگاه و سلیقه خود دوره‌بندی کرده‌اند. گروهی کیفیت و عده‌ای کمیت را مبنای دوره‌بندی قرار داده‌اند. اما نگاهی به این گستره وسیع و بررسی مطبوعات ایران این حقیقت را نمایان می‌کند که این دوره‌بندی‌ها عمدتاً با آنچه بر مطبوعات گذشته است و مطبوعاتیان عرضه کرده‌اند، سازگاری ندارد.

مطبوعات در ایران، هشتاد و نه سال عمر خود را در دوره قاجار، پنجاه و سه سال را در دوره پهلوی و ما بقی را در دوران جمهوری اسلامی گذارنده‌اند. پس نخست باید این تقسیم‌بندی به سه دوره اصلی قاجار، پهلوی و جمهوری اسلامی تفکیک گردد. دوره‌هایی که از آن‌ها یاد شد، مربوط به حیات مطبوعات در ایران‌اند و دوره‌بندی مطبوعات فارسی در خارج از ایران به سبب آن که پیشینه‌ای دیرینه‌تر از مطبوعات ایران دارد، متفاوت است.

روزنامه‌نگاری فارسی از هند شروع شد و روزنامه‌نگاری در ایران به دنبال سفر میرزا صالح شیرازی به انگلستان پدید آمد. میرزا صالح برای تحصیل روزنامه‌نگاری به انگلستان نرفته بود. او را برای «آموختن فن ترجمه» به انگلستان فرستادند؛ اما

وی از فرصت استفاده کرد و الفبای روزنامه‌نگاری را فرا گرفت. سفر میرزا صالح سه سال و نه ماه و بیست روز به طول انجامید. میرزا صالح در حین تحصیل و پس از آن از وقت آزاد و اوقات فراغت خود سود برد و دو کار انجام داد. یکی فنون چاپ، تهیه حروف و حکاکی و نحوه ساختن مرکب چاپ را فرا گرفت و چاپخانه‌ای خرید و با خود به ایران آورد و دیگر به سبب فهم اجتماعی و شناخت از اوضاع دردناک آن روز ایران و اعتقادش به بنیادهای مدنیت جدید، به ضرورت انتشار مطبوعات در ایران پی برد و پس از بازگشت، نشریه‌ای بی‌نام که مشهور به کاغذ اخبار شد، بنیان نهاد. وی پس از سه سال نشریه‌داری، به عنوان مسئول وصول مطالبات دولتی به کار گرفته شد و پس از آن اثری از او بر جای نماند. به طوری که معلوم نیست پس از آن چه کرده، در کجا اقامت داشته و در چه تاریخی به دیار ابدی رفته است. روزنامه بی‌نام میرزا صالح، مشهور به کاغذ اخبار از سال ۱۲۵۳ ق تا ۱۲۵۶ ق در دوران حکمرانی محمدشاه انتشار یافت و پس از آن تا آغاز دوره ناصری نشریه‌ای در ایران منتشر نشد.

در دوره ناصری، نخست زاهر یرا دی باهر (اشعه روشنایی) در ارومیه طبع شد و پس از آن روزنامه‌نگاری فارسی به اهتمام میرزاتقی خان امیرکبیر (صدراعظم ناصرالدین شاه) پایه‌گذاری شد و ایشان روزنامه «وقایع اتفاقیه» را در چهار تا هشت صفحه منتشر کرد و به دنبال وی دیگران نیز این راه را ادامه دادند. در طول قریب به پنجاه سال روزنامه‌نگاری در دوره ناصری، ده‌ها روزنامه‌نگار در داخل و خارج از کشور به فعالیت‌های مطبوعاتی اشتغال داشتند.

مطبوعات داخلی در عهد ناصری دولتی بودند و تا دوره مظفری که گشایشی در فضای مطبوعاتی به وجود آمد و برای نخستین بار به بخش خصوصی مجوز انتشار نشریه ادواری داده شد، کسی نتوانست مجوز انتشار نشریه بگیرد.^۱

---

۱. سیدفرید قاسمی، تاریخ روزنامه‌نگاری ایران «مجموعه مقالات»، ج اول، نشر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

ده روزنامه اولیه در ایران

ردیف	اسم روزنامه	دوره انتشار	تاریخ انتشار	محل انتشار
۱	کاغذ اخبار	ماهانه	۱۸۳۷ م	تهران
۲	زاهر یرا دی باهر	ماهانه	۱۸۵۱ م	رضائیه
۳	وقایع الاتفاقیه	هفتگی	۱۸۵۱ م	تهران
۴	تبریز	ماهانه	۱۸۵۸ م	تبریز
۵	دولت علیه ایران	هفتگی	۱۸۶۰ م	تهران
۶	روزنامه علمیه	ماهانه	۱۸۶۴ م	تهران
۷	روزنامه ملتی	ماهانه	۱۸۶۶ م	تهران
۸	روزنامه دولتی	ماهانه	۱۸۶۶ م	تهران
۹	ایران	سه روز در هفته	۱۸۷۱ م	تهران
۱۰	فارسی	هفتگی	۱۸۷۲ م	اصفهان

«تاریخ مطبوعات در ۵۰ پرسش، ۵۰ پاسخ»^۱

✓ نخستین نشریه ادواری چاپی فارسی ایران:

❖ نخستین نشریه ادواری چاپی فارسی ایران بی نام و مشهور به کاغذ

اخبار است

۱. نتایج تحقیقات سیدفرید قاسمی، تاریخ مطبوعات در ۵۰ پرسش، ۵۰ پاسخ، اخبار (ویژه نامه جشنواره مطبوعات) ش ۱، اردیبهشت ۱۳۷۶، ص ۴.

✓ نخستین روزنامه‌نگار و مدیرمسئول روزنامه ایران:

❖ میرزا محمد صالح شیرازی کازرونی

✓ نخستین نشریه ادواری غیر فارسی ایران:

❖ زاهر یرا دی باهر، محل نشر: ارومیه

✓ نخستین ناشر بولتن محرمانه در ایران:

❖ ادوارد برجیس

✓ نخستین نشریه ادواری فارسی که در شهرستان‌ها به چاپ رسید:

❖ آذربایجان

✓ نخستین تصویر مندرج در مطبوعات ایران:

❖ نشان دولتی عهد قاجار

✓ نخستین «نشان» در مطبوعات:

❖ شیر و خورشید «نشان دولتی ایران»

✓ نخستین نوع چاپ مطبوعات ایران

❖ سنگی

✓ نخستین نوع خط متن در مطبوعات ایران:

❖ نسخ

✓ نخستین نوع خط تیتراژ مطبوعات ایران:

❖ نستعلیق

✓ نخستین چاپکار مطبوعات ایران:

❖ اسدا... (باسمه‌چی)

✓ نخستین نشریه مصور:

❖ روزنامه دولت علیه ایران

✓ نخستین سانسورچی مطبوعات ایران:

❖ ادوارد برجیس

✓ نخستین نشریه ادبی ایران:

❖ روزنامه ملت سنیه ایران (روزنامه ملتی)

- ✓ نخستین نشریه علمی- تخصصی و سه‌زبانه ایران:
- ❖ روزنامه علمی دولت علیه ایران
- ✓ نخستین نشریه حقوقی ایران:
- ❖ روزنامه وقایع عدلیه
- ✓ نخستین نشریه چاپ شیراز:
- ❖ المنطبعة فی الفارس
- ✓ نخستین سالنامه ایران :
- ❖ سالنامه ایران ۱۲۹۰ قمری
- ✓ نخستین نشریه نظامی ایران:
- ❖ روزنامه نظامی علمیه و ادبیه
- ✓ نخستین نشریه چاپ اصفهان:
- ❖ فرهنگ
- ✓ نخستین وزیر مطبوعات:
- ❖ محمدحسن خان اعتمادالسلطنه
- ✓ نخستین نشریه آموزشی:
- ❖ دانش: نشریه مدرسه دارالفنون تهران
- ✓ نخستین نشریه روزانه ایران:
- ❖ تربیت
- ✓ نخستین نشریه تبریز:
- ❖ آذربایجان
- ✓ نخستین نشریه بوشهر:
- ❖ طلوع
- ✓ نخستین مجله ایران :
- ❖ فلاحت مظفری
- ✓ نخستین نشریه پزشکی و بهداشتی ایران:
- ❖ حفظ الصحه

- ✓ نخستین معمم روزنامه‌نگار در ایران:
- ❖ سیدصادق ادیب‌الممالک فراهانی (امیری)
- ✓ نخستین نشریه اسلامی ایران:
- ❖ مجله الاسلام
- ✓ نخستین نشریه بدون امتیاز ایران:
- ❖ جریده ملی (روزنامه ملی)
- ✓ نخستین نشریه زنان ایران:
- ❖ دانش
- ✓ نخستین زن روزنامه‌نگار:
- ❖ خانم کحال
- ✓ نخستین نشریه کودکان ایران:
- ❖ سه فندق
- ✓ نخستین روزنامه‌نگار تبعید شده:
- ❖ میرزا علی آقا شیرازی (لبیب‌الملک)
- ✓ نخستین پدیدآورنده مطبوعات ورزشی در ایران:
- ❖ میرمهدی ورزنده
- ✓ نخستین پدیدآورنده مطبوعات سینمایی در ایران:
- ❖ علی و کیلی
- ✓ نخستین پدیدآورنده مطبوعات کودکان:
- ❖ مهدی قلی‌خان هدایت
- ✓ نخستین آگهی دهنده مطبوعات ایران:
- ❖ روجیاری
- ✓ نخستین دادگاه مطبوعاتی:
- ❖ دادگاه خوانندگان و توزیع‌کنندگان روزنامه قانون

نگاهی بر نشریات دانشجویی

نشریات دانشجویی در ایران، قبل و بعد از انقلاب در دانشگاه‌ها توسط افراد، تشکل‌ها و گروه‌های مختلف منتشر می‌شد. قدیمی‌ترین نسخه موجود از نشریات دانشجویی، نشریه‌ای است با نام «دانش‌جو» متعلق به دانشگاه تهران که در ۱۲ اردیبهشت‌ماه سال ۱۳۳۰ به قیمت دو ریال عرضه شده است.

نشریات دانشجویی در کشور ما تا حد زیادی تحت تأثیر دولت‌ها و رسانه‌های سراسری خارج از دانشگاه می‌باشند و فراز و نشیب‌ها و موج‌های دوره‌ای رسانه‌ها، نشریات دانشجویی را بارها با اوج و رکود مواجه کرده است. حال اگر بخواهیم نشریات دانشجویی را در این سه دهه انقلاب اسلامی بررسی کنیم، می‌توان آن‌ها را به سه دوره سازندگی، اصلاحات و عدالت‌خواهی تقسیم نمود.

دوره سازندگی

وقتی که انقلاب به پیروزی رسید، نیروهای مطبوعاتی مسلمان و متعهد، بسیار ناچیز بلکه در حد صفر بود و مطبوعاتی که به نفع انقلاب صادره شده بود نیز در خدمت انقلاب نبودند و در برخورد با انقلاب، بسیار خطرناک و منافقانه برخورد می‌کردند. مثلاً روزنامه اطلاعات با چاپ مقاله توهین‌آمیز نسبت به حضرت امام خمینی (ره) پس از شهادت آقا مصطفی خمینی، سبب آن رسوایی بزرگی شد که در نهایت منجر به انقلاب شد. روزنامه کیهان هم پیش از انقلاب، ظاهری روشن‌فکرانه‌تر داشت و محل تجمع نیروهایی بود که معروف شده بود این نیروها گرایش مردمی دارند.

اگر کسی که در جریان انقلاب قرار نگرفته باشد و تاریخ انقلاب را نداند و فقط بخواهد از مطبوعات آن دوره، به سراغ تاریخ انقلاب برود، تصور می‌کند که این انقلاب به دست یک مشت توده‌ای، عناصر وابسته به جبهه ملی و سازمان منافقین به ثمر نهشته است.

اتفاق دیگری که در این دوره می‌افتد، این است که از آغاز این دهه، با جریان شکل‌گیری گروه‌هایی در داخل، ارتباطات با خارج هم شروع می‌شود.

کسانی که در اول انقلاب، به عنوان عناصر مفسد از مجموعه مطبوعاتی کشور ریزش کرده بودند، به تدریج دوباره آفتابی می‌شوند و سر و کله آن‌ها در این مطبوعات جدیدالتأسیس پیدا می‌شود. در این میان یک جنس مطبوعات تازه‌ای به میدان می‌آید که حرف آن‌ها این بود که وقتی مملکت بعد از جنگ وارد دوره سازندگی شده، باید مطبوعات هم‌تراز سازندگی را هم وارد کنیم؛ فلذا سبک و سیاق جدیدی از روزنامه‌نگاری به میان می‌آید. ظاهراً می‌گویند که به سیاست کاری نداریم و فقط طرفدار فضای گل و بلبل هستیم و می‌خواهیم برای مردم تفنن و تفریحی داشته باشیم ولی در باطن این حرکت که ظاهر یک اقدام فرهنگی و اجتماعی را دارد، حرکت بسیار رندانه‌ای نهفته است. می‌بینیم که اولین تشکیک‌ها و تردیدها در باب میانی حکومت دینی، در همین نشریات شکل می‌گیرد.

در این دوره، نشریات دانشجویی نیز بی‌تأثیر از فضای جامعه نبوده و معدود نشریاتی که در این دوره منتشر می‌شدند رونق زیادی نداشتند. شاید با اغماض بتوان گفت که در این دوره تعداد نشریات دانشجویی از ۱۰۰ نشریه بیشتر نمی‌شد.

دوره اصلاحات

بعد از دوره سازندگی و سر کار آمدن دولت هفتم و سر دادن شعارهای جدید، از جمله «آزادی مطبوعات»، «دانشستن حق مردم است» و... سعی بر ایجاد رویکرد جدیدی در عرصه مطبوعات داشتند. این دوره را می‌توان دوره اصلاحات نام نهاد. گستره آزادی مطبوعات از دید عده‌ای تا آنجا بود که دشمنان امام و کسانی که از امام با الفاظ بسیار زشتی نام برده بودند و اسم خود را پای اعلامیه‌هایی که امضا کرده بودند، می‌نوشتند از سال ۷۶ به این‌ها فرصت داده می‌شود بدون این که از گذشته کثیف خود استغفار و توبه کنند، داخل کشور بیایند و مدعی بشوند و بگویند شما در این مدت، مملکت را با آن جنگ و شعارهای انقلابی و قطع رابطه با امریکا خراب کردید. در این دوره نشریات دانشجویی از لحاظ کمی رشد چشمگیری نمود و با توجه به آمار شرکت‌کنندگان در جشنواره نشریات دانشجویی سال ۱۳۸۳ نشریات موجود در دانشگاه‌ها، رشد ۴۰۰ درصدی را

نشان می‌داد. اما باید گفت در این دوره نشریات به هدف اصلی خود نرسیدند و نتوانستند از لحاظ کیفی جایگاه اصلی خود را بیابند.

دوره عدالت‌خواهی

در این دوره به اقرار رسانه‌های خارجی ایران به سال‌های آغازین انقلاب و دوران اقتدار امام خمینی (ره) بازگشت. دولت نهم با احیای ارزش‌ها و آرمان‌های انقلاب و اتخاذ گفتمان ارزشی، انقلابی و مکتبی و سر دادن شعارهای روزهای اول انقلاب از جمله «عدالت‌گستری»، «مهرورزی»، «پیشرفت و تعالی مادی و معنوی» و «خدمت‌رسانی» جان تازه‌ای به گفتمان امام و انقلاب بخشید. در این بین نشریات دانشجویی نیز با تحت تأثیر قرار گرفتن از فضای کلی جامعه توانستند به دوران اوج خود نزدیک بشوند.

در این دوره، نشریات بسیج دانشجویی رشد چشمگیری از لحاظ کمی و کیفی داشتند و توانستند تا حدودی از لحاظ محتوایی به جایگاه اصلی خود نزدیک شوند. علاوه بر نشریات مکتوب نشریات الکترونیکی نیز از لحاظ کمی رشد قابل ملاحظه‌ای داشتند.

اولین نشریات دانشجویی فعال در دانشگاه‌ها

❖ البلاغ (۱۳۶۲)

یکی از اولین نشریات دانشجویی، نشریه البلاغ است این نشریه به زبان عربی با هدف تبحر دانشجویان در ادبیات زبان قرآن منتشر گردید. موضوعات این نشریه، برخی مسایل جهان اسلام به‌ویژه انقلاب اسلامی ایران، فلسطین و نهضت‌های آزادی‌بخش اسلامی منطقه خاورمیانه بود. این نشریه به صورت ماهنامه در سال‌های ۱۳۶۲ و ۱۳۶۳ فعالیت داشت که حدود ۵ شماره منتشر گردید. صاحب امتیاز این نشریه بخش ادبیات و زبان عربی دانشگاه امام صادق (ع) به مدیرمسئولی و سردبیری آقای دکتر حامد صدقی بود.

❖ Dawn (۱۳۶۲)

Dawn به معنای سپیده دم و طلوع می‌باشد. این نشریه به زبان انگلیسی منتشر می‌شد و هدف از نشر آن آشنایی دانشجویان به نگارش زبان بین‌المللی علمی انگلیسی بود. این نشریه به صورت فصلنامه در سال ۱۳۶۲ توسط بخش زبان و ادبیات انگلیسی با مدیرمسئولی و سردبیری آقای محمود محقق منتشر می‌شد. در مجموع پنج شماره در سال‌های ۱۳۶۲ و ۱۳۶۳ از این نشریه منتشر شد.

❖ ماهنامه سیاسی بهار (۱۳۶۷)

ماهنامه سیاسی با هدف ایجاد محیطی علمی برای پژوهش و آشنایی با مسایل سیاسی روز ایران و جهان، تبادل آراء و افکار و ارائه تحلیل نسبت به مسایل جهان سیاست با تأکید بر جهان اسلام در بهار ۱۳۶۷ آغاز به کار نمود. این نشریه به صورت ماهنامه توسط دانشکده معارف اسلامی و علوم سیاسی با مدیرمسئولی آقای دکتر محمدرضا دهشیری فعالیت می‌کرد. این نشریه در دوره سال ۱۳۶۷ شش شماره منتشر گردید.

❖ فصلنامه حقوق و علوم سیاسی (۱۳۷۰)

نشریه حقوق و علوم سیاسی با هدف آشنایی دانشجویان با مسایل سیاسی حقوقی و تحقیق و پژوهش در موضوعات سیاسی و حقوق و آشنایی با مکاتب سیاسی در سال ۱۳۷۰ آغاز به کار نمود. این نشریه به صورت فصلنامه توسط دانشکده حقوق و علوم سیاسی منتشر گردید و دارای بخش‌های کلی حقوقی، سیاسی، سیاسی اسلامی و بخش اقتصاد سیاسی بود. با اطلاعات موجود این نشریه بیشتر از دو شماره منتشر نشد که دومین شماره آن در اردیبهشت ۱۳۷۱ منتشر گردید.

❖ مدیر (۱۳۷۲)

این نشریه در سال ۱۳۷۲ توسط دانشکده معارف اسلامی و مدیریت دانشگاه امام صادق (ع) و با همت دانشجویان منتشر گردید. در سال ۱۳۷۲ فقط یک مجلد از این نشریه بدون شماره با مدیریت آقای فرهاد ریاضت منتشر شد. در زمستان ۱۳۷۶ اولین شماره این نشریه به صورت فصلنامه حول

موضوعات علمی و تحقیقات کاربردی در زمینه مدیریت و مسایل مربوط به آن منتشر گردید. صاحب امتیاز و مدیرمسئول از این شماره، اداره فرهنگی-هنری حوزه معاونت دانشجویی، سردبیر جناب آقای مهندس منصور رضوی و مدیریت آن آقای علی اکبر عباس نژاد بودند.

شماره ۲ این نشریه در بهار ۷۷ و شماره ۳ در پاییز ۷۷ و شماره ۴ و ۵ به صورت یک مجلد در پاییز و زمستان ۷۸ منتشر گردید.

مدیریت اجرایی این نشریه تا شماره ۳ بر عهده آقای علی اکبر عباس نژاد و شماره های ۴ و ۵ توسط آقای علی عبدالهی منتشر شد.

فهرست موضوعی این نشریه عبارت بود از سرمقاله، ترجمه، متفرقه، معرفی مجله و کتاب و معرفی پایان نامه ها و مصاحبه با دانش آموختگان.